

Kisebb közlések.

Szórványos és részleges hangváltozás példái az angolban czim-mel a tavaly elhunyt híres nyelvész *Whitney W. D.* a következőket írja a *Brugmann* és *Streitberg* szerkesztésében megjelenő *Indogermanische Forschungen* 4: 32 kv. lapjain:

1. Némely szóban a hosszú *ō* megrövidülve hallatszik, a mely hangváltozást csak Új-Angliában (az Egyesült-Államok hat éjszakkéleti államában) tapasztalták eddig; pl. ezen szavakban: *nōne*, *whōle*, *hōme*, *stōne*, *smōke*, de ez nem olyan hang, mint az ú. n. rövid angol *o*, minő a *not*, *pond* stb. szavaké. Tehát nagyon fontos dolog, hogy ezáltal egy egész új hang támadt, még pedig szórványosan (*sporadic*). Mert megjegyzendő, hogy egy s ugyanazon ember ajkán lehet hallani új kiejtéssel *smōke*, *stōne*, míg teljesen változatlanul ejti, mint általánosan szokás *jōke*, *yōke*, *brōke*, *bōne* stb. Úgy hogy teljes lehetetlennek látszik, hogy lehetne valami okát találni, a miért az illető hang némely szóban megváltozik, míg a többiben makacsul megmarad régi állapotában.

2. Hosszú *ū* megrövidül az egész angolságban, de szintén csak szórványosan. A rövid *u* azonban fonétikailag teljesen megfelelője hosszú párjának. Különösen megrövidülnek az *-ook* (*ūk*) végű szók pl. *book*: *būk*; megmaradnak hosszúnak az *-oom*, *-oor* (*-ūm*, *-ūr*) végűek. Az *-oot* (*ūt*) végűek közül általánosan csak *foot* rövidül meg s lesz belőle *fūt*, de némelykor hallani röviden még a *rūt*, *sūt* (*root*, *soot*) szókat; ellenben mindig hosszú *boot*, *hoot*, *shoot* stb. Isolált s részlegesen használt példák még *sūn* (*soon*), *rūf* (*roof*), *hūp* (*hoop*).

3. Az u. n. rövid angol *o* (the so-called 'short o') a minő *on*, *not* szókban, tehát tulajdonképpen rövid magyar *a* (very nearly a corresponding short to the long *au* or *aw*, of *laud*, *bawl*), meg h o s s z a b o d i k szintén az angol nyelv területén, de nem egyformán. Angliában is meghosszabbodik általánosan az *-r* előtt pl. *ōr*, *'bōrn*, *hōrse* (tlk. *ār* stb.) s azonkívül szórványosan, mint pl. *ōften*, *sōft*; de határait nem lehet pontosan megszabni. Amerikában a hosszabbodás nagyobb területeket foglal el. Így pl. majdnem általánosan hosszán ejtetnek itt az *-ong* végű szók

(pl. *song, strong*), a melyek Angliában rövidek. S terjed itt különben is az *o* (*á*), példák *office, wosh* stb. Isolált kiejtésűek *dóg, gód*, a melyek egyes egyedül általánosan hosszúak az összes *-og, -od* végű szók között, s különösen kiemeli W., hogy az *o* nyelvzérékét roppant sértené, ha valaki ama két szó analogiájára esetleg ezt találná mondani *hóg, lóg, ród, tról* a rendes *hog, log, rod, trod* helyett.

Ezekből s még egyéb kisebb jelentőségű példákból, melyeket itt elsorolni fölöslegesnek tartok, W. a hangváltozásokra nézve a következő tanulságokat vonja le:

«Ezen élő nyelvben (más nyelvekről mások szóljanak) a hangváltozások nem történnek egyszerre s általánosan (with an allinvolving sweep), hanem részlegesen s térrel-közzel terjedve (by gradual extension).

Pontos s biztos határt lehet vonni, hogy egy személy vagy közeg nyelvében, mely szók azok, a melyek valamely hangváltozást szenvedtek, s melyek nem; — tehát oly pontosság ez, mely nélkülözi a következettséget (fixity thus failing to imply consistency).

Phonetikailag különben egyenlő szavak közül egy rész megváltozhatik, a nélkül, hogy a többi magával ugyanezen változásra vonzaná, szóval:

A hangváltozás itt nem egyforma (not invariable), hanem tarkázva van következetlenséggel s kivételekkel, — noha kétségtelen az is, hogy nyilvánvaló a törekvés az általános egyformaság felé.»

W. megfigyelése mellé sorakozik *Setälä*-nek hasonló s mégis lényegesen eltérő tapasztalata, melyet a líveknél tett az *ü 7 i, ö 7 e, a 7 o* hangváltozásokra nézve. (Ny. K. 21 : 256 s kv. Bp. Szemle 80 : 356 s kv.) Csakhogy *Setälä* egészen más következtetésre jut s minthogy a dolog elég fontos, érdemes, ha az említett megfigyelését s a tanulságként levont következő szavait itt ismételjük: «... minden esetre bizonyos, hogy életünk egy-egy szakában változatlanul egyforma a kiejtésünk. Ebben, úgy vélem, bárki is megnyugodhatik; csakhogy egészen másként áll a dolog, ha ez állításnak következményeit is megvizsgáljuk.»

«A legfontosabb következménye tudniillik az, hogy e szerint nincs szórványos, hanem egyedül állandó hangváltozás. Midőn a lív nyelvben az *ü* lassacskán *i*-vé változott, ez a következő sorrendben történt: *ü, üz, üs, üä, ün . . i*. A ki az *ü* helyett *üs*-t ejtett, minden szóban így mondta, valamint az is, a ki már az *i* fokára eljutott; nem lehetséges, hogy ugyanazon ember ugyanazon hang helyett egyik szóban *ü*-t, a másikban *üs*-t, egy harmadikban *i*-t ejtessen». (Bp. Szemle id. h. 357).»

Látjuk a nagy különbséget a két tudós tapasztalata között. Whitney ép azt emeli ki mint fontos megfigyelését, a mit *Setälä* oly merően

tagad. Természetes, hogy következtetések is merőben ellenkezők, noha W. elég óvatos.

Ki tudja, melyiknek van igaza? Őszinteségében az egyiknek sem szabad s nem is lehet kételkedni; csak azon fordul meg a kérdés, melyik a pontosabb s jobb megfigyelő. Úgy látszik pedig, hogy ez esetben a finn tudósé a pálma. W. dolgozatán meglátszik, hogy csak ötletszerű, míg ellenben S. rendszeresen s aggodalmas pontossággal tette meg vizsgálódásait.

Mindamellet még számos, jelesen képzett s lelkiismeretes tudós-nak kell majd foglalkoznia ezen alapvető megfigyelésekkel s a velük összefüggő legfontosabb nyelvészeti problémával. SZILASI MÓRICZ.

A finn-ugor társaság közgyűléséről, a melyet m. é. decz. 2-án tartottak meg, az Uusi Suometar nyomán a következőket írhatjuk. Az elnök Donner Ottó megnyitó beszédében a kölcsönös viszonyt fejtegeti, mely a nép általános műveltsége s a fokozódó tudománykedv között létezik, s különösen kiemeli, hogy a kettő egyenes arányban szokott fejlődni, valamint hogy termékenyítőleg hatnak kölcsönösen egymásra.

Ezután a titkár Paasonen H. számolt be a társulat évi működéséről. Felolvasást évközben igen sokan tartottak; bennünket legközelebről érdekelnek Setälä felolvasásai a Pallas Nagy Lexikon-járól s Balassá-nak «A magyar magánhangzók története» cz. értekezéséről. Ezenkívül Paasonen bemutatta Munkácsi értekezését a fémnemekről. Foglalkoztak továbbá az ó török feliratokkal (Donner, Heikel), a lett kölcsönzavakkal (Mikkola) a votjakkal (Wichmann), az ugor nyelvészet történetével (Setälä) stb. Különös megelégedéssel említi föl a titkári jelentés Krohn Gyulának a finn faj (ill. ugorok pogány ősvallásáról szóló művét (Suomen suvun pakanallinen jumalanpalvelus), mely azonban csak fia Károly kiadásában jelenhetett meg. A könyvet tulajdonképpen a finn irodalmi társaság adta ki, de a F. u. t. szintén támogatta. A jelentés korszakalkotó műnek mondja, a minő Castrén kutatásai óta nem jelent meg az irodalomban.

Megemlítendő még Thomsen levele, melyben igéri, hogy «Inscriptions de l'Orkhon» cz. művének második része, melynek elkészítésében súlyos betegsége akadályozta, nemsokára megjelenhetik.

Ebből is látható, hogy finn testvéreink élénken részt vesznek közös tudományunk fejlesztésében. Sőt ha még figyelembe vesszük a következőket, örömmel vehetjük tudomással czéltudatos s buzgó törekvéseiket, de egy kissé röstelkedve és szégyenkezve is, hogy minálunk hozzájuk

képest mily parányi, a mi történik. — Pedig hát mi volnánk az első nép az ugorok közt!

Az 1893. évben a finn állam költségén utaztak Heikel dr. és segédje J. A x egyetemi hallgató. Céljuk volt kutatásokat tenni különösen Tobolszk s Perm kerületekben ugor régiségek után, a melyek alapján azt remélik, hogy az ugorok vándorlását majd meghatározhatják. Kezdetnek igen szép siker koronázta munkájukat. — A társaság segélyezésével végezte tanulmányait K a l l a s O. az észtek között. — Elhatározta a társaság, hogy egy három évre terjedő ösztöndíjat alapít az ázsiai török nyelvek tanulmányozására. — J. A b e r c r o m b y, az ugor nyelvészet nagylelkű pártfogója (angol ember létére!), száz font sterlinget adományozott ismét *samojed* tanulmányokra s utazásra.

Mindez csak 1893-ban történt, s ezenfelül a társaság kiadványában megjelentek 1894-ben a következő értékes művek: 1. A társaság évkönyve, főtartalma: H. P a a s o n e n: Proben der mordwinischen Volksliteratur 2. V. T h o m s e n: Inscriptions de l'Orkhon déchiffrées (a könyvkereskedésben csak a II. füzettel együtt fog megjelenni). 3. A. H e i k e l: Antiquités de la Sibirie occidentale (30 képpel). 4. A. u. g. A h l q v i s t: Wogulische Sprachtexte.

Mindezek nemcsak hogy rendkívül értékes művek, de nagyon költségesek is. Nos, mi történik nálunk ezzel szemben, akár az állam, akár az Akadémia részéről? (Egyesek nem lévén, ne említessenek!)

S még egy dologra akarok figyelmeztetni, a mely szintén fényes világot vet a finnek igazi s nagyszabású tudományosságára. Az évkönyv végén föl vannak sorolva a folyóiratok, a melyeket a társulat saját kiadványaiért cserébe kap. Ezek száma a hazaiakon kívül 51; köztük hozzávetőleg van 30 olyan, melynek nálunk hírét-hamvát sem láthatni. S van ezek közt ismét legalább 10 olyan, a melyet ugor nyelvésznek figyelemmel kellene kísérnie.

Hát hol vannak a nyilvános könyvtárak?

SZILASI MÓRICZ.

Kotorgárt. *Kotorgárt* azon elavult szavaink közé tartozik, a melyeknek nincs meg eddig az elfogadható etymológiai magyarázatuk. Előfordulásának eddig következő helyei ismeretesek: *kotergard* (Beszt. Sz. 142: scutum) *katorgarth* (Schlägli Sz. 606: scutum); *kothorgarth* 1494, 1497 okl.; *kotergarth* 1490 okl.; *kotorgartoth* 1520 okl.; *kotorgard* 1522 okl. (v. ö. Századok 27: 315, Schlägli Sz. 30). A Schlägli iszójegyzék *katorgarth*-ja, bár az a világosan kiolvasható, alighanem íráshiba, mert a szó egyebütt mindig *ko-* kezdettel fordul elő. A szó olvasása: *kotorgárt*, *kotorgárd*, *kotërgárt*.

Nem régen kezembe akadt a *Prešpurskáj slovník* (vydal Ferd. Mečnik. V. Praze 1892. 8-o. Elismerő birálata Archiv für slav. Phil. XV.

308^a); „De armis” című fejezetéből meggyőződtem, hogy a mi két nominálunknak több olyan fegyvertani kifejezése van, a melyek a pozsonyi verses szójegyzék (cseh) szavaiból egész helyesen magyarázhatók meg. Igy pontos megfelelők *helm*: galea, *salap*: cassida (77 l.), *samostrziel*: balista (92. l.) a mi *helm*, *salap*, *zomoserig* szavainkhoz. Ebből indulva ki a *katorgárt*ban is cseh jövevényt kerestem. Fölvilágosításért *Gebauer J.* prágai egyetemi tanárhoz, majd *Zábrt J.* drhoz, a prágai cseh muzeum hivatalnokához fordultam, a ki a középkori cseh fegyverekről hasznos dolgokat írt. Ezeknek értesítéseiből valamint, *Pastřnek* bécsi egyetemi magántanár szóbeli közléseiből a következő művekből idézhetjük a cseh szót:

«*kotrkál* (al.[ias] *kotrgál*), u. [=genetívusa] m. [=masc.] *reytharská* okrauhlá pawéza ein Ritterschild. D [obrowský]; scutum. Wg. 1548 [=Adam z Weleslavý: Sylva quadri linguis című művéből a XVI. száz. végéről; ő adta ki a Herbar[ium] w[el] Bilinař Mathiolůw-t]. Zdřewa fjkowého mocné pawézy a *kotrgály* dělogj Herbar. p. 100». *Slownyk česko-německy. Josefa Jungmanna. W. Praze 1836. II. 146*;

«*kotrkál*, u. [=gen.], m. [masc.] okrouhlý štít jezdců, Reiterschild. V. Z. «[Weleslavý Sylva stb.]; št. lat. quadrigale. Gl. 107 [=Brandý Glossarium Bohemicum]». *Česko-německy Slovník sestavil František Št. Kott V. Praze 1878; I. 765*;

„*kotrkál*, *kotrgál* és[ký], obs.[oletum] scutum equestre jezdecká dlouha pavéza; patrně cizí, neznámo ale, odkud vzato'. *Matzenauer*: Cizí slova ve slovenských réčech V Brně 1870. 218 lap. Legfontosabb adat, mert a *katorgárt* leírása is benne van, *Winter Z. dr.* „Dějiny kroje v zemích českých od počátku století XV. až po dobu bělohorské bitvy”.²⁾ *VPraze 1894*, című műve 269. lapján ez: Ke konci věku (sc. XV.) staly se jezdcům povši Evropě oblí beny pavézy rázu uherského a polského, jako mívali vojáci Matiaše Corvina. Byla to prkna nevolná, čtyřhranná, vypouklá, na jichž hořejší obrubě vyřiznut byl otvor pro oštěp. Jezdec měl takový štít na prsou. Š tity jezdecké objevuj í se v inventářích koncem věku (sc. XV.) jménem «*kotrkálu*». ³⁾

¹⁾ Maguk a cseh folyóiratok megtámadták a kiadót, s azt mondták, hogy több szót egyszerűen az «újjából szopott». Össze kellene vetnie valakinek a mi két nominálunkat, s alighanem elállanának a csehek vadjuktól.

²⁾ A viselet története cseh földön a XV. századtól a fehérhegyi csatáig.

³⁾ A korszak (t. i. XV. száz.) vége felé egész Európában a lovasságnál magyar és lengyel típusú pajzsok voltak kedveltek, a milyenek *Corvin Mátyás* katonáinak voltak. Volt pedig ez a pajzs egy nem nagy deszka, négyzetletű, homorú, a melynek felső peremén nyílás volt a lándsa szá-

Ezek az adatok kétségtelenül igazolják, hogy a régi csehben volt egy *koťrkál*, *koťrgál* szó, a melyről Matzenauer nem tudja, honnan való, de Brandl után Kott megmondja, hogy az átvevés a köz. lat. *quadrigale*-ből történt. A magyar *koťorgárt*, *koťorgárd*, *koťergárt* a cseh *koťrgál*-ból való. A szó végi *t*, *d* afféle járulékhang, mint a milyen van a *rubint*, *tulipánt*, *lepint*: *lepény*, *girind*: *görény* stb. szavakban (Nyr. kal. 69).

A *koťorgárt* pályafutása tehát ez: klat. *quadrigale* > cseh *koťrkál*, *koťrgál* > magy. *koťorgárt*. Megjegyzem, hogy utána néztem, vajjon lengyelben, szerbben nem fordul-e elő a szó hasonló hangalakban. Azonban a legjobb szótárakban sem találtam.

MELICH JÁNOS.

Panyóka. Simonyi a múlt évben (210. és 354.) két magyarázatot adott e szóról. Az első szerint kicsinyített származéka volna a *Panni* névnek (v. ö *Kati* < *katuska*); a második értelmében pedig népetymologiai keveredés folytán keletkezett a *Panni* és *fonóka* szók párosodásából. Jelentése, mint a Nagy-Ajtaynál található *panóka király* példa mutatja: elpuhult, asszonyias. Így Simonyi.

Ellenezsől Baróti Kisdéd Szótára, a melyben egyebek közt ezt találjuk: *Panyókául* (*palástul*, fel nem öltve) venni magára p. o. a mentét. Itt a *panyóka* szó épen nem 'elpuhult, asszonyias' értelmű, hanem egész világosan valami ruhafélére vonatkozik. Hogy pedig Baróti ezen adata szavahihető, bizonyítja a Tájsszótár ilyképen: *Panyókán*: mentét v. dolmányt melegben félvállon, fel nem öltve. Ugyaníly értelemmel közlik a debreczeni népryelvből is. (Nyr. 23: 335): *Ponyókán*, *ponyókásan*, *ponyókára*: könnyedén, pongyolán. Kétségtelen tehát, hogy Nagy-Ajtay *panóká*'-ja, a melynek jelentése szembeötlőleg: 'elpuhult' asszonyias, semmi rokoni közösségben sincs a *panyóká*-val. A két szót e szerint külön kell vállasztanunk. Az elsőt bátran elfogadhatjuk a *Panni* és *fonóka* nevek elegyülésének, de a *panyóká*-ra új magyarázatot kell keresnünk.

Nézzük, mit mond róla a Nagy Szótár. *Panyóka*: valószínűleg egy gyökből eredt a *panya*, *pányva* szóval s jelent kötelkét, madzagocskát, zsinórkát, melynél fogva felső öltönyt nyakba vetni szokás. Nem mondhatjuk, hogy e magyarázat erőltetett volna. Ha azonban Baróti közlésére tekintünk, a mely szerint *panyókául* = *palástul*, vagyis *panyóka* = *palást*, megingatódik benne a hitünk. Kérdés azonban hiteles-e a 'palást' jelentés? Minden bizonynyal hiteles, mert Kassai Szókönyve is tanuskodik mellette (4: 445.) e szerint: *Ponyókán*, *panyókán* vette fel az öltözéköntösét, avagy pongyolán: *laxe*, *expandendo*, *non stringendo ad corpus*. Mint látható, a 'palást, mente' jelentés, ha nem is oly világosan, mint Barótinál, de azért elég érthetően kitetszik itt is a *panyóká*-ból. S ha szemesebben nézzük a főttebbi népryelvi közléseket, úgy találjuk, hogy

mára. A lovasnak ilyen pajzsa volt a mellén. E lovas pajzsok a XV. sz. végéről származó inventáriumokban *koťrkál* névvel fordulnak elő.

igazában azok is ezen értelem mellett szólnak. De hiszen maga a Nagy Sztótar is 'vállra vetett felső ruhának' mondja a panyókat.

Honnan eredt tehát, ha sem a *Panni* és *fonóka*, sem a *panya* (*pányva*) nevek sarjadéka nem lehet? Nem kell sokat őrlődnünk-törődnünk rajta; kezünkbe adja a megfejtés kulcsát Kassai Im ezen bizonyosságtételével: 'A ponyvának a Hegyalján más neve: *ponyóka*' (IV. 145.) Kétkedés nélkül kimondhatjuk, hogy ez a *ponyóka* szóalak azon egy a mi *panyóka* szavunkkal. Sem alaki, sem jelentési akadékoskodást nem találhatunk, a mely útját szegné a vele való rokonításnak. A *panyóka* forma a *-ka* kicsinyítő képzővel nehézség nélkül kimagyarázható a *ponyva* szó népies *ponya* (l. TSz.) alakjából. (vö. *mente* > *mentőke* NSzót.). A mi pedig a jelentésbeli kapcsolatot illeti, ezt is minden fejtörő okoskodás nélkül tisztába tehetjük. A *ponyva* szó 'lepedő, fedő' értelme és a 'palást, mente' jelentés közt a rokonság oly világos, hogy szinte fölösleges bizonyítani; de különben is Kassai közlése egészen szembeszökővé teszi. E szerint tudnivaló *panyókán* venni magára valami ruhadarabot' annyit tesz, mint: *laxe, expandendo, non stringendo ad corpus*, vagyis: szélesen, kiterjesztve, testhez nem szorítva. Innét világos, hogy a kifejezés eredeti értelme ez: kiterjesztve, *ponyva, lepedő módjára* (azaz: mint palástot, mentét) teríteni, venni magára. De ugyanebből érthető az is, mért vett a *panyóka* szó idővel magába 'palást, mente' jelentést*), noha e mellett még az eredeti értelem is kiérzik belőle.

Különösnek csupán a *panyókán* venni, öltöni, vetni magára' vonzat tetszhetik, de megadja a magyarázatot hozzá a *pörén, pengyelén, pongyolán* öltözni, járni, lenni' stb. vonzatok analógiája, mert a *pöre, pengyele, pongyola*' szavak ezekben is bizonyos ruhadarabot jelentenek.

RÉTHEI PRIKKEL MARIÁN.

Adatok a magyar nyelvbeli latin elemekhez. — A magyar nyelvben használatos latin elemekről mindeddig csak Kovács Gyula írt rendszeres értekezést, «Latin elemek a magyar nyelvben» című munkájában. — Azonban e műben az óriási anyagnak csak igen kis részét dolgozta fel; azokon kívül, miket bennök főlemlít, még végtelen sok mindennapos latin szót használunk, s ezek külön munkában még nincsenek egybegyűjtve. — Legösmertebb idegen szavakat magyarázó szótárunk, a Füredi Ignác-féle Közhasznú idegen szótár, vegyesen sorolja fel a sokféle nyelvből átvett, de meg nem honosult s első pillanatra is felismerhető idegen szavakat, melyek közt természetesen sok a latin eredetű is; ámde speciális feladatánál fogva éppen a meghonosult, magyarrá vált szavak hiányzanak belőle. — Pedig nyelvészeti s művelődéstörténeti szempontból egyaránt igen érdekes lenne egy ilyen lehetőleg teljes összeállítás, mert megállapíthatnók belőle ama befolyás nagyságát, melyet a latin nyelv a magyar nyelvre, gondolkodásra, nyelvérzékre gyakorolt. Hogy e befolyás mily mély és állandó, arra nézve elég, ha a mai nyelvre hivatkozom. Maga a nép is igen sok latin szót vett át, s közülök nem egy valóságos magyar szóvá vált.

*) De hiszen a *panyóka* sehol sem jelent valósággal palástot. Baróti magyarázata csak azt jelenti, hogy 'úgy mint a palástot szokás'. *A szerk.*

Felfogásom szerint a latin szónak rendszeres összeállításába okvetlenül föl kell vennünk mindazon szavakat, melyek a hosszas használat, a megszokás folytán a magyar gondolkodás elemeivé váltak; tehát mind a klasszikus, mind a középkori latinságból átvett szavakat; főképen azokat, melyeket a nép is használ vagy használt, de azokat is, miket a közép osztály, — mert ezek is mellőzhetlen elemei nyelvünknek; valamint a latin révén hozzánk került idegen származású elemeket is. — Ellenben el kell hagynunk mindazokat, melyek, bár latin eredetűek, nyelvünkbe más úton jutottak; mert ezek a magyar nyelvnek nem latin, hanem szláv, olasz, német stb. elemei.

Ezekkel s az evvel rokon eszmékkal a Nyelvőr, a Nyelvtudományi Közlemények s az Egyetemes Philologiai Közlöny bírálói Kovács művét ismertetve bővebben foglalkoztak, s így hosszasan fejtegetni nem szükséges. Egyelőre főfeladat: az anyag pontos összegyűjtése; csak ha ez teljes, befejezett: csak akkor lehet valóban tanulságos annak beható tanulmányozása, csak akkor állíthatók fel teljes érvényességgel a rájuk vonatkozó fontos nyelvtörvények. — A következő sorok czélja is csak az, hogy egy pár oly közhasználatú latin származású szót említsek fel, miket sem Kovács, sem bírálói nem említettek, s mik a Füredi-féle «Közhasznú Idegen Szótár»-ból is hiányzanak.*)

Animóval csinálni valamit: «jó kedvvel tenni meg azt». Egész animóval dolgozik. — *Antikvárium*. — *Antikváros*, *antikvárus*. Használtabb, mint az antiquarius. — *Abszens* s innen Bukovay *Abszencius* v. *Abszi*. — *Áperte*, nyiltan. A nép is használja: «Áperte megmondtam neki.» Versben is írja Kozma Andor: P. Hirl. 1893. XII. 10. sz. — *Bagaria*. A NySz. és CzF. szerint: corium Bulgaricum, bolgáriai bőr. [?] — *Barbarizál*. — *Betónia*, virágnév. — *Czakó*, a ciconia-ból? — *Czédula* (scedula). — *Disipálni*. — *Dormitórium*. — *Dukál*. — *Determináns*. — *Determináció*. — *Exponált*. — *Flagelláns*. — *Flaska*. — *Fölöstököm*. — *Február*. — *Fóka*. — *Firma*; *jó firma* = nagy gazember. — *Gubernátor*, erdélyi népetimologia szerint: *Guber Márton*. — *Gira*. — *Graduál*. «Az öreg graduál» énekes könyv. — *Gyehenna*. — *Hedera*, a felfutó egy fajának neve. A nép is használja. — *Infáns*. — *Invokál*. — *Intrikus*. — *Intresszátus*. Használja a nép is. — *Instellál*, *instelláció*, nemcsak *installál* s *installáció*. — *Januárus*. — *Június*. — *Július*. — *Kreatúra*. — *Konstantin*. — *Kárbunkulus*. — *Kárpálni*. — *Klára*. — *Kompánia*. Használja a nép is: «No, te ugyan jó kompániába kerültél!» — *Kalefaktor*; nagy kalefaktor = nagy csinyltevő. — *Kúria*, régi nemesi ház jelentésben. — *Kronométer*. — *Lénia*. — *Matúra*, érettségi vizsgálat. — *Monitor*, kis hadihajócska (nem csak «intő, figyelmeztető», mint Füredi magyarázza). — *Magazinom*. — *Náczió*, nem csak nemzet, nép, hanem ily összetételben: *gagnáczió*=gazember. — «Te *gagnáczió*!» — *Naíva*. — *Okumlálni?* — *Priváta*, külön óra; *privátára járni*. — *Plága*: ha léniával a tenyerünkre ütnek. «Plágát kapni.» — *Preskribálni*. Preskribálja az orvos a receptet. — *Pipatórium*. Latinos szóképzés. — *Praktikus*. — *Praktizálni*. — *Rigmus*. — *Szeréna*, női név. — *Szekunda*: rossz osztályzat. (Füredi csak «második osztály»

*) Ezeket még különösen Dankovszky szótárából lehetne szaporítani.
S. Zs.

jelentésben közli.) — *Sterilizál.* — *Tángál,* nem csak «érint», hanem jól elver jelentésben is. — *Trivialitás.* — *Trémázni.* — *Viktória.* — *Vegetáriánus.* — *Verbéna,* virágnév.

TÓTH REZSŐ.

Tröster János. Többször olvashattuk, hogy Tröster János volt egyike az elsőknek, a kik a magyar nyelv ugarságát észrevették. Legujabban Setälä küzd azon balvéleménnyel szemben, mintha Tröster lett volna az ugor rokonság első hirdetője. Erdélyi száz létre me nem feledkeztek róla honfitársai sem s a nagyszzebeni «*Korrespondenzblatt des Vereines für siebenbürgische Landeskunde*» (1893. 16. évf. 2. sz.) ismeretve Tröster munkáit, elsőnek mutatta be azok közt, kik a magyar nyelv ugor rokonságát észrevették. Munkácsi Tröstert szintén ugor rokonság hirdetőnek mutatta be. (Nyr. 11 : 250.)

Egyéb kutatásaim közt szükségem volt egy ízben a Tröster munkájára is. A mű hosszú címéből álljon itt a következő: „Das Alt und Neu Teutsche Dacia. Das ist: Neu Beschreibung des Landes Siebenbürgen, Darinnen dessen Alter und jetziger Einwohner. stb. . . herausgegeben von Johanne Tröster, Cibinio-Transylv. SS. Th. Philosoph. Medicæ Studioso Nürnberg In Verlegung Johann Kramers Gedruckt bey Christoph Gerhard 1666.“ A munkában sok a magyar dolog s nem éppen utolsó a jobbagyokról írt ezen kijelentése: „Wer sich nicht auf bestimmten Termin, mit genugsamen Kost einsettel, der krieget die «Harom paltza», das ist er wird mit drey Prügeln elendiglich abgeschmiedet.“ Benkő Transylvániájában Tröster művét forrásul használta föl. Ha gondosan végig olvassuk Tröster e munkáját, meggyőződhetünk róla, hogy Tröster észrevette, hogy a magyar nyelvben idegen elemek vannak, s szerinte «vielleicht keine (Sprache) in Europa ist, die nicht etwas bey der ungarischen abzufordern hat» 103 l. Másrészt azonban az is világos lesz előttünk, hogy Trösternek eszeágában sem volt bizonyítani, hogy a magyar ugor nyelv és hogy a magyarban német jövevények vannak. Az ő német-magyar egyezései azt akarják bizonyítani, hogy a magyar alapjában véve germán nyelv. Tröster e nézete műve következő helyeiből tűnik ki: „Weil nun die heitige Ungarische Sprach unwidersprechlich aus der Teutschen mit Zusetzung vieler Lateinischen und Griechischen Wörter entstanden ist, also kan ich sie für nichts anders als eine Alt-Teutsche und nach alle Sprachen Art mit andern vermischte Sprach halten.“ „Daraus den erscheint, dass die Ungarische billich eine halb-Teutsche Sprach zu nennen ist. Welches alles ich den Ungarn nicht zu Spotte, sondern vielmehr zu grosser Ehr herfür gesucht habe“ 343 l. „Die Sprach der Ungarn aus der Alten und Neuen Teutschen Sprach kan gedeutet werden“ 97. l. „Diss sind nun ja deutliche Teutsche Wort welche niemand, als ein unverschämter Mensch laugnen kan, derer unzehlich viel mehr konten angezogen werden wenn ich nicht der kurtze wegen solche unterliss“. 100 l. Ez idézetekből láthatjuk, hogy Tröster célja az volt, hogy a magyar nyelv németségét bizonyítsa; e célból gyakran ferdíti a magyar szavakat (pl. *istall* < *stall*, *istálló* helyett; *lajtor* < *leiter*, *lajtorja* helyett stb.), csakhogy egyeztetései annál evidensebbek legyenek. A német-ma-

gyar megfelelések nála nem jövevényszók, hanem rokonság-bizonyítók. Jövevényszavaknak fogva föl egyeztetéseit ma is helyesek a következők: *ostrom* (Trösternél *ostorom* 94.) < *sturm*; *torony* < *thurn*; *tánczol* < *tanzen*; *sáncz* < *schantz*; *borbély* < *balbier*; *sacczol* < *schatzen*; *pór* < *baur*; *sógor* < *schwager*; *viasz* < *wachs*; *czél* < *ziel*; *csűr* (Tröster *tschür*) < *scheure* (v. ö. kfn. *schüre*). Ő említi először az *eper* < *erdbeer*-t, a mely ma már helytelennek bizonyult (Nyr. 23: 1.) Latin egyeztetései közül helyes *garádics* < *gradus*. Érdekes Tröster *hegyes tőr* szava (*hedyester*: reitdegen 238.; v. ö. Besztercei 121, Schlägli szójegyzék 591.: *fixularis*). Ugyancsak Trösterből mutatható ki több magyar jövevény az erdélyi szász nyelvben: *dolman* < magy. *dolomány* 217; *gepenyeg* < *köpenyeg*. 226; *pallas* < *palást* (ung. *habit* 226). *Lator* szavunkat igen szépen magyarázhatjuk Tröster erdélyi szász *loter* (loser ehebrecherischer Mensch 333) szavából (v. ö. kar. osztr. *lotter*, spitzbube, bösewicht' Lexer Kärntisches Wb. 181). Tröster korában a magyarok a tolvajt *lopónak* (v. ö. Tröster *loppo*: dieb 101, horv. *lopo*^v: räuber) hívták. Tröster egyeztetéseit fölhasználta Benkő is, s ujjakkal is pótolta; helyesek Benkőnél a németek közül: *pléh* < *blech*; *héhel* < *hechel*; *mó'sar* < *mórsel*; *sendély* < *schindel*; *sonka* < *schincke*; *röstölő*: *röstpfannen* < *rösten* 405. Benkőnél számos helyes egyeztetésen kívül több székely tájszót is találunk (403), ezek a következők: *toporján féreg*: medve; *livu*: töltésér; *tege*: tegnap; *laposka*: tészta patzal (placenta duetilis); *üñő*: tehén; *kártya*: kanna; *üst*: vasfazék; *osztovát*: szövő szék; *rokolya*: hásson szoknya; *laska*: metélt; *gusaly*: rokkának szára; *kosolya*: kosár; *loppa*: lakodalom; *tzondra*: szűr; *murok*: sárga répa; *gúnnya*: ruha; *kolosma*: ümög vel ing; *vatzkor*: vad körtvély; *rikkents*: pásztor; *adi, hozi*: ex adok stb.

Az előadottakból látható, hogy Tröster a magyar nyelvet alapjában németnek tartotta, s így jogtalanul foglal helyet az ugor rokonság első hirdetői közt.

MELICH JÁNOS

Valaki és néki. Prikkel M. figyelmeztet, hogy már Sándor I. fölismerete a tót *vola*-nak magyar s a m. *né*-nek szláv eredetét (Sokféle 8: 97. — U. o. több más érdekes szófejtés is van: a *billikom*-é *Willkomm*-ből 101., a *kudarcz*-é a ném. *kurz*-ből 117., a *tövis, tüske* szóké *tü*-ből 114. — szól továbbá a *kurucz, labancz* szókról, említi a *cselkye*, 'laqueus' szót stb.).

SIMONYI ZSIGMOND.